

Греки в культурно-освітньому осередку Острога

Наприкінці XVI ст. Острог був найважливішим культурно – освітнім та науковим осередком на українських землях. Цим своїм статусом місто завдячує відомому магнату В.-К. Острозькому. Зокрема, важливе значення для такого роду просвітництва та діяльності мали представники Грецького сходу.

Залучення грецьких наукових кадрів до Острога відбувалося двома етапами. Перший пов'язаний із заснуванням колегії і готуванням до друку Біблії, другий припадає на 2 половину 90-х рр. XVI ст., коли особливо гостро постало питання унії та полеміка навколо неї вдихнула трохи життя в діяльність сформованого наукового осередку і до Острога приїхали нові грецькі дячі. Згідно з джерелами в останні десятиліття XVI – на початку XVII ст. в маєтках Острозького жило близько десяти греків, з яких лише кілька були причетні до видавничої та педагогічної діяльності Острозького гуртка [2, С. 170]. Культурно-освітні осередки Острожчини відвідали грецькі та балканські церковні та культурні дячі. Багато хто з них залишався тут на все життя або на досить значний період, активно підключаючись до суспільного життя, сприяли налагодженню контактів з тими країнами, звідки походили. Контакти місцевих грецьких мешканців з греками в інших країнах сприяли налагодженню економічного та культурного обміну.

З найбільш відомих вважаємо назвати митрополитів Луку Сербина Білгородського, Неофіта Софійського, Єремію Пелагонського [4, 54] та викладачів Острозького колегіуму Мосхопуло Емануїла, Євстахій Нафанаїл та Діонісія Раллі [5, С. 218,222.]. Один із списків святого письма з Ватикану привіз князеві Острозькому від папи Григорія VII грек Діонісій Раллі в кінці 1570-х рр. і проживав в Острозі до початку 1580-х рр. та більш за все був задіяний у видавничій діяльності Біблії. Непрості відносини князя з грецьким представником Діонісієм Раллі-Палеологом характеризує В. Уляновський [6, С. 302-307].

1579 року Євстафій Нафанаїл, який прибув з Криту переклав тексти до Біблії, навчав дітей В.-К. Острозького. Еммануїл Мосхопуло теж брав участь у підготовчих роботах. Очевидно, що до гуртка також входили також Тимофій, єпископ міста Поло, і більш за все, що співпрацював з ними і Теофан (Феофан) Грек, якому король Стефан Баторій, за сприянням князя В.-К. Острозького, дарував посаду архімандрита Жидичинського монастиря й монастирські добра [2, 172], котрий пізніше став

єпископом Меглени [1, С. 191-193]. Також вищеназваної особи стосується декілька листів, виданих польським королем Стефаном Баторієм щодо надання посади архімандрита Жидичинського, захист від нападів збоку єпископа Луцького – Іоана Красенського та покарання останнього за вигнання Феофана з Жидичинського монастиря [1, С. 152-154, 157-159, 191-193] – у всіх трьох листах король відстоює права грека. Масовими і повсякчасними були її відвідини греками Острога, в певні періоди мало не щотижня прибували сюди їх багатолюдні валки. Ще потрібно згадати таких осіб як Пелагонського митрополита Єремію, Стагонського єпископа Авраамія Гаціду. Зокрема у князя мав шану Охридський архієпископ Афанасій, який привіз до Острога регалії[5] візантійських імператорів[4, С. 54]. Також серед викладачів грецької мови були протосинкел константинопольського патріарха Никифор(очевидно, протягом 1596 р.) і майбутній Александрійський та Константинопольський патріарх Кирило Лукаріс. Про престиж грецької мови у ту пору свідчить один із наказів гетьмана П. Сагайдачного, в якому передбачалось особливе матеріальне забезпечення викладачів грецької мови [3, С. 18].

Вище було зазначено найвідоміших грецьких представників в Острозі. В 2 половині 90-х рр. XVI ст. Острог відіграв важливу роль в ідеологічному протистоянні прихильників двох конфесій. У зв'язку з поширенням, з одного боку, католицької, з іншого – турецької експансії на грецькі осередки в Західній Європі, на Балканах та на Близькому Сході, Острог як осередок набув важливого значення не лише для України, але для всього греко-православного світу. Це був один з найбільших центрів грецистики Речі Посполитої. Крім політичних та релігійних мотивів, були ще й інші причини, які сприяли контактам з православними ієрархами. Саме ці контакти залишили нам значну епістолярну спадщину. З поміж всіх листів Александрійського патріарха М. Пігаса, які стосуються Острога(усі вони 1579 р. і надіслані з Константинополя), найбільше адресовано В.-К.Острозькому. В цих листах М. Пігас висловлює подяку за діяльність князя на користь Православної церкви і просить його не полишати своїх починань. Патріарх порівнював В.-К.Острозького з імператором Костянтином Великим. Також М. Пігас просив князя про фінансову підтримку, яка більш за все була надана. З листів очевидно, що відкриття у 1602 р. навчального закладу при Дерманському монастирі було наслідком спонукань Александрійського патріарха. Ще один контакт з грецькими патріархами помічений у передмові Острозької Біблії, де князь звертався до патріарха Єремії II з проханням дати йому вчених людей та хороших текстів для видання Біблії. Проте, чи було це надано, невідомо, адже не збереглися ніякі джерельні свідчення. Тобто, при таких

зв'язках з церковним діячем неможна відкидати грецький вплив на В.-К. Острозького, проте він не був односторонній: якщо на В.-К. Острозького грецькі діячі впливали психологічно, тим часом наштовхуючи на різні ідеї, то останній в свою чергу впливав на грецьких патріархів ще й матеріально [7, С. 114-116].

Варто також наголосити у українсько-грецьких відносинах щодо твердження про проект В.-К. Острозького перенесення осідку константинопольського патріарха до Острога, або принаймні на територію речі-посполитської Русі. Йдеться про формування у 80-х рр. XVI ст. нібито саме князем Острозьким ідеї визволити чинного Константинопольського Патріарха Ієремію II Траноса з «турецької неволі» та перевезти його в одне з руських старовинних міст (зокрема Острог), де мав би виникнути осідок Вселенської Патріархії. Проте, В. Уляновський схиляється до того, що між Ієремією та князем не було ніяких зв'язків, та спростовує вищезазначену тезу [6, С. 306-337].

Більшість з вищезгаданих грецьких діячів брали участь і редагуванні Біблії і залучались до викладання грецької мови в Академії [8, С. 100-101]. Зібране В.-К. Острозьким коло грецьких вчених, видавців Біблії та вчителів працювали на задоволення релігійно-культурних потреб «руського народу грецького закону» зуміло вивести рух за реформи в Церкві на вищий, інтенсивніший рівень та організувати потужний культурний прошарок, який був представлений надбаннями у освітній та культурній сферах. Зі своїм посиленням возвеличенням грецької традиції князь Острозький не зміг зупинити масового окатоличення магнатів, проте його зусилля допомогли поживити зв'язки з Царгородом і оживити в пам'яті візантійські корені руського християнства.

Література

1. Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 1. Акты, относящиеся к истории православной церкви Юго-Западной России (1481-1596 гг.) / Под ред. Н. Д. Иваннишева. – К. – 1859.

2. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів: Ін-т історії Церкви Львів. богословської академії, 2000.

3. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська Академія // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – [Т.] І.

4. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636) / Відп. Ред. Я. Д. Ісасвич; АН УРСР. Ін-т суспільних наук. – К.: Наук. Думка, 1990.

5. Острозька Академія XVI-XVII ст.: Енцикл. вид. / Острозька Академія; голова редкол. І. Пасічник, відп. ред. М. Ковальський та ін. – Острог: Острозька Академія, 1997.

6. Регалії – зовнішні знаки монархічної влади (корона, скіпетр, держава, трон, порфіру у т. д.).

7. Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010.

8. Ясіновський А. Грецькі джерела до історії Острога: листи александрійського патріарха Мелетія Пігаса та протосинкела Кирила Лукаріса // Матеріали I-III науково-красознавчих конференцій «Остріг на порозі 900-річчя». – Острог, 1992. – ч. 2.

9. Ясіновський А. Роль Острога в культурних взаєминах України із слов'янами і греками // Острозька давнина. – Львів, 1995. – [Т.] I.